

אחרית דבר

עם תחילת עידן האמנציפציה בארצות אירופה הותרו על-פי החוק נישואי יהודים ונוכרים, במקביל התערערו חיי האמונה אצל רבים מבני העם היהודי. תהליכים חברתיים אלו גרמו להופעתם של נישואי תערובת, ובחלק מהמקרים ביקש בן הזוג היהודי לגייר את אישתו ואת ילדיו בתהליך דתי הלכתי. מאז ועד עתה שאלת הגיור מלווה את פוסקי ההלכה באופן קבוע.

אמנם ההתמודדות עם שאלת הגיור במקרים של נישואי תערובת היא שאלה עתיקה, שהרי כבר בימי עזרא ובית דינו התקיימו נישואי נכרים. מכל מקום בימינו מדובר בהתמודדות שונה. בימי קדם שמר העם בכללותו תורה ומצוות, וזהותו העצמית הייתה אמונית. עקב כך קבעה ההלכה (יבמות כד, ב) שאף שאין מגיירים לכתחילה את מי שבא להתגייר ממניע זר (אהבת אישה, ממון) מכל מקום לאחר הגיור "כולם גרים הם". בטעם הדבר כתב הריטב"א (שם) "אגב אונסו גמר וקיבל", כלומר אותו רצון שהניע אותו להתגייר, ממשיך ומניע אותו לחיות את שאר חייו כפי דרישת ההלכה, שהרי הוא מעוניין (עקב האילוץ) להסתפח לעם-ישראל. אך כבר העיר הרב הרצוג (מזכרת עמ' 52 אות ו), שלפי טעם זה:

נולד אצלי ספק גדול בעצם דין הגרים שבזמננו, שאומדנא זו שאגב אונסיה גמר ומקבל הייתה שייכת לפנים בישראל, שמי שחילל שבת בפרהסיא ואכל טרפות ונבלות וכו' היה בזוי ומנודה ופושע ישראל, וכיוון שיצא מכלל הגויים, וישראל היו מגדים אותו היה מצבו ככי רע... אבל בימינו שהגויים בהרבה מקומות אינם מתערבים בזה ששורר חופש גמור בעניין הדת, ובישראל יכול אדם לצערנו להיות גם מנהיג ועובר על עיקרי הדת בפרהסיא, מאין לנו אותה האומדנא שקיבל עליו לשמור את הדת.

שאלת אפשרות הגיור בעידן העכשווי נשאלת גם בכיוון הפוך. רבים בחברה היהודית אינם שומרים מצוות; וגם בין שומרי המצוות קיימים גוונים שונים – לא כולם מקפידים על כל פרטי ההלכה, ואף-על-פי-כן הם מוגדרים שומרי מצוות מבחינה חברתית (למשל, נשים שאינן הולכות בלבוש צנוע כדרישת ההלכה אך מוחזקות שומרות מצוות; אג"מ ח"ג קו). אם-כן עולה השאלה: גם במקרה שהגר מצהיר בכנות שהוא רוצה לשמור מצוות, והצהרה זו נובעת מתוך שינוי נפשי אמוני – האם הוא עצמו מודע לתוכן הצהרתו? האם הוא יודע מהי אמונה? מהם חיי שמירת מצוות? ריבוי הגוונים מעלה חשש שהגר עצמו איננו יודע מה

משמעות הצהרתו והיא חסרת משמעות לכאורה. מתברר שישנו פער מובנה ואולי בלתי ניתן לגישור (בשעת מעשה הגיור) בין הצהרת הגר ורצונו לקבל מצוות, ובין יכולת כפיית ויישום הצהרה זו על ידי החברה באופן מעשי, ויכולת בית-הדין להבין כוונתו.

שאלת יכולת הגיור התעצמה דווקא במדינת ישראל על רקע הגדרתה כמדינת הלאום היהודי. הזיהוי המוחלט בין זהותה של המדינה על שלל חוקיה האזרחיים, ובראשם חוק השבות וחוק הנישואין, ובין הלאום היהודי, הצריך הגדרות משפטיות אזרחיות למושג "יהודי". שהרי רק יהודים רשאים לעלות ולהתאזרח במדינה, וחוקי הנישואין האזרחיים אינם מאפשרים למי שאינו בן דת כלשהי להתחתן. גם החוק האזרחי מכיר בכך שכניסת נכרים לעם-ישראל נעשית בתהליך דתי של גיור, ורק הסמכות הדתית היא שיכולה להחליט על המרת דת (=גיור), ומכיוון שכך החוק האזרחי דורש מבית-הדין הרבניים למצוא פתרונות למציאותם של נכרים רבים בתוככי החברה היהודית במדינת ישראל. מנגד, מעשה הגיור הדתי הוא ביטוי לתהליך נפשי הנמשך זמן ארוך ואינו מעשה בירוקרטי חסר משמעות נפשית היכול להיעשות ללא הכרה והפנמה דתית מצד הגר. לפנינו מצב מורכב שבו שתי מערכות חוקים דרות בכפיפה אחת, והן אינן רואות עין בעין את ההגדרה ללאום היהודי – מאז קום המדינה מרחפת מעליה השאלה "מיהו יהודי". הן אף אינן מתמודדות באופן זה עם סיגול הלאומית היהודית אצל נכרים מלידה. כך נוצרה הבעיה המורכבת.

אך המורכבות אינה נובעת רק מרצון החוק לאפשר לאזרחים להינשא ולהעניק להם זכויות אזרחיות, אלא גם מכך שרבים מבין האזרחים שאינם יהודים מזהים את עצמם כיהודים ואף החברה הכללית מתייחסת אליהם כיהודים, וזאת אף שהלכה אינה מכירה בכך. הם והחברה מזהים עצמם כך מפני שרבים מעם-ישראל השילו מעצמם את הזהות היהודית-אמונית וסיגלו זהות לאומית-אזרחית. הבעיה מחריפה מפני שבימינו דווקא הזהות הלאומית-אזרחית מצליחה לאחד את העם היהודי על כל גווניו, ואילו הזהות הלאומית-אמונית אינה מצליחה בכך. זהו פרדוקס מובנה בחברה היהודית (בוודאי במדינת ישראל) שלנכרי יש כבר זהות לאומית אזרחית המאגדת את העם כולו, ואף-על-פי-כן הוא נדרש לסגל זהות לאומית-אמונית שרבים מן הלאום אינם חיים על-פיה. כיוון שאזרחים אלה והחברה שסביבם מזהים עצמם כיהודים, נוצרת מציאות שהם מתערבים בחברה הכללית, אף על-ידי נישואין (לא הלכתיים), ולמעשה מתרחשת התבוללות. התעצמות הבעיה בעקבות העלייה מרוסיה דורש מפוסקי ההלכה פתרון מקיף והוא שהביא את הרבנות הראשית להקים את מנהל הגיור.

כאמור, תהליך הכניסה המלא לעם היהודי היה ונשאר דתי. ההכרה בכך חורגת מגבולות הציבור הדתי, ורוב העולם היהודי השאיר בידי ההלכה את מפתחות הכניסה לעם-ישראל.

חרף הניסיונות להגדיר מחדש את הזהות היהודית כך שתתאים ליהודי המודרני הלא דתי; חרף ההכרה האזרחית ב"יהדותם" של אנשים שאינם יהודים; וחרף ההשלמה הקיימת בחלקים מסוימים בעם עם נישואי תערובת – על-אף כל אלה, מוסכם כי הכניסה המוחלטת היא רק בתהליך דתי של גיור. תהליך זה מסור לרבני ישראל, הן במדינת ישראל, שמכירה בכך מכוח החוק (חוק ההמרה) ומכוח רצון החברה היהודית, והן בחוץ-לארץ, שם רבני הקהילות הם אלו שמבצעים את הגיור. שמירת מפתחות הכניסה לעם היהודי בידי הלכות גיור היא הערובה לכך שההצטרפות לעם היהודי תהיה בתהליך של שינוי זהות נפשית ורכישת תודעה לאומית, ולא תתקיים רק במישור המעשי על ידי פקידי הממשל. הלכות גיור הן השומרות כי הכניסה לעם-ישראל תהיה תודעתית ותכלול שינוי זהות פנימי, אמוני ולאומי.

* * *

הגיור הוא כניסה לעם-ישראל, והוא נובע מתמורות נפשיות שעוברות על הגר (המכיר בא-לוהי ישראל ובכך שהוא נתן לעם-ישראל את תורתו) שהן כעין לידה מחדש. משמעות הגיור היא התחייבות מעין-משפטית לשמור מצוות. התמודדות פוסקי ההלכה עם שאלת הגיור בעידן העכשווי מתקיימת בשלושה מישורים ששלושת שיערי הספר מקבילים להם.

המישור הראשון (שער ראשון) – הכרה בכך שהגיור בימינו אינו גיור אידיאלי וההתמודדות עם אתגריו היא בנקיטת פתרונות מעשיים שלעתים פותרים את הבעיה בצורה חלקית בלבד. פתרונות המובאים בהלכה ביחס למציאות של 'דיעבד' נקטו על ידי פוסקי ההלכה במציאות חיינו לכתחילה, וזאת אף שלעתים בפתרונות הללו חל נתק מן האידיאל של הצטרפות נוכרים לעם-ישראל מתוך אמונה עמוקה בלבד.

המישור השני (שער שני) – פוסקי ההלכה בדורות האחרונים דרשו שהצהרת הגר בדבר אמונתו והתחייבותו בשמירת המצוות תהיה בעלת משמעות ותבטא שינוי נפשי והתחייבות ממשית שאפשר יהיה להתחיל לבצע תהליך גיור מכוחה. פוסקי ההלכה ממשיכים בכך את דרך ההלכה המקובלת מדורי דורות, חרף האתגר שהזהות הלאומית-המודרנית מציבה בפני ההלכה, אתגר שאין לו תקדים בהיסטוריה.

המישור השלישי (שער שלישי) – פוסקי הלכה אימצו את שיטת הרמב"ם שחוששים לגיור שאין אנו בטוחים בכנותו, חשש שיש לו אף השלכות מעשיות. על הגר, לאחר גיורו, חלה חובת ההוכחה שהוא גר צדק אף שלאחר שטבל ועלה מעמדו המשפטי הוא כישראל לכל דבר.

שער ראשון

בשער ראשון – 'אתגרי הגיור', עסקנו בהיתכנות הגיור כאשר יש נתק בין מרכיבי הגיור האידיאלי, וכן בגיור שנראה לא שלם.

במאמר א – 'גיור: אמונה או קיום מצוות', ביארנו שהראשונים (רמב"ם וריטב"א) נחלקו ביחס למציאות של גיור במקרים שיש בהם נתק בין שני מרכיבי הגיור הללו. מחלוקתם חורזת עניינים שונים: האם ייתכן גיור ללא אמונה אמיתית אלא רק השתלבות בקיום המצוות ככל ישראל? האם אפשר לגייר נוכרי בעל כורחו, כמו באשת יפת תואר או עבד כנעני? מהו טעם ההלכה שגם המתגיירים ממניע זר (אהבת אישה או אינטרס כלכלי) "כולם גרים הם"? כיצד יובנו דברי הגמרא לגבי גר שהתגייר בין האומות ואינו יודע כלל ממצוות התורה, ועל גר קטן? ככל העניינים הללו, לדעת הריטב"א עצם הרצון להשתלב בעם-ישראל ולשמור את המצוות אף ללא אמונה אמיתית באלוהי ישראל, די בו לצורך הגיור. להבנתו, מכיוון שניתן לכפות על יפת תואר או על עבד כנעני צורת התנהגות שכזו, לכן אפשר לגיירם בעל כורחם. מטעם זה גם המתגיירים משום תועלת (ממון או אישה) הם גרים, שהרי בפועל ישמרו גם את מצוות ה' "אגב אונסייהו". וכן יכולה להיווצר מציאות של גר בגיור שאינו יודע כלום ממצוות התורה ואפילו אינו מודע לאיסור עבודה-זרה, מפני שניתן לגייר אדם המצהיר שיתנהג כדרך שהיהודים מתנהגים וזאת אף שאינו יודע מראש מהי ההתנהגות הנדרשת ממנו.

לעומת זאת, לדעת הרמב"ם אי אפשר לגייר לא יפת תואר ולא עבד בעל כורחם, שהרי גיור הוא אמונה פנימית באלוהי ישראל, ואי אפשר לכפות אמונה. והמתגיירים לשם תועלת אינם גרי צדק וחוששים להם כל זמן שלא התבררה צדקותם. ואין מציאות של גר בוגר שאיננו מודע לאיסור עבודה-זרה, כל מהותו של הגיור היא היבדלות נפשית מעבודה אלילית והכרה באלוהי ישראל, ודברי הגמרא בעניין גר שנשבה לבין האומות (ואינו מכיר את מצוות התורה ובכללן איסור עבודה-זרה) עוסקים בגר קטן.

במאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות', ביארנו שפוסקי ההלכה התמודדו עם אתגרי הגיור בימינו באמצעות פתרונות מעשיים שלעתיים אף היו חלקיים. פתרונות ה'בדיעבד' הללו והיחס הדיאלקטי לתהליך הגיור נוצרו לכתחילה על-ידי פוסקי ההלכה, אף שיש בהם ניתוק מן האידיאל שהצטרפות הנוכרים לעם-ישראל תיעשה מתוך אמונה אמיתית עמוקה. דרכם – דרך ההלכה, היא זו שמאפשרת הצטרפות לעם-ישראל, אף בימינו, על בסיס דתי-אמוני לפחות במובנו העממי. דרך זו מוצאת פתרונות שונים אף לבעיות זהות, בהתאם לשקלול

הערכים המתנגשים שבכל מקרה ומקרה, והיא אף מאפשרת קיום מקביל למעמדות שונים של גרים. בדרך זו נקטו פוסקי ההלכה מאז ומעולם אך היא התעצמה בעידן העכשווי. ההתייחסות הדיאלקטית הנזכרת מקיפה את רוב הלכות גיור. היא נוגעת בעצם מעשה הגיור – כלומר בשאלה האם לאפשר את הגיור כשיש חשש שהרצון להתגייר נובע ממניע זר, כפי שבואר בפרק א של המאמר. הפוסקים (ר' שלמה קלוגר ור' חיים עוזר) אפשרו לגייר ואף להשיא גרים שנטען עליהם (=היה חשד שגיורם הוא רק לצורך נישואים עם אדם מסוים), וזאת חרף ההלכה שאין לעשות זאת. פוסקים אלו הסתמכו על תשובת הרמב"ם שהתיר זאת משום "עת לעשות לה'" ו"תקנת השבים". בפרק ב בואר שאף בעניין המרכזי של מעשה הגיור – קבלת מצוות, נקטו הפוסקים בדרך של אימוץ לכתחילה של פתרונות שנוצרו עבור מקרי דיעבד. ולכן הם התירו גיור אף אם ברור שהגר לא ישמור מצוות, וזאת בתנאי שאי-שמירת המצוות נובעת מכך שהוא מומר לתיאבון ולא להכעיס. חלק מהפוסקים נקטו שאף גר המצהיר בשעת מעשה הגיור שלא ישמור מצווה אחת ("חון מדבר אחד") בדיעבד גיורו גיור. ויש מהפוסקים שסבורים שאם נעשה מעשה הגיור אף כשיש אומדנא דמוכח שהגיור לא היה לשם שמים, והגר אף בשעת הגיור התכוון לא לשמור מצוות בדיעבד גיורו גיור. בפרקים ג-ד בואר שהיחס המורכב לגיורים שיש חשש כי אין הם אמיתיים ממשיך להתקיים גם לאחר מעשה הגיור. אף שברור כי הגר הוא כישראל, ולכן אי אפשר להוציא את אישתו ללא גט וכו', עדיין 'חוששין לו' ולכתחילה לא מאפשרים לו להינשא, אם כי חשש זה אינו מוחלט ומשתנה בהתאם לנסיבות ולאינצידנטים.

נראה כי היחס המורכב לשאלת הגיור, ובמיוחד לשאלה זו בעידן העכשווי, הוא שגרם לכך שגדולי רבני ישראל נמנעו מלעסוק בגיור באופן מעשי, אך לא מנעו מבתי דין אחרים מלעסוק בכך. מדיניותם זו משקפת את מדיניות בית הדין הגדול בימי דוד ושלמה שלא רצה לגייר אך אפשר לבתי דין של הדיוטות לגייר. ולאחר מעשה גדולי ישראל, בתי דין קבועים שבעיר, חששו והיו מבקרים את בתי הדין שאינם קבועים.

שער שני

בשער שני – 'דת ולאומיות בגיור', עסקנו במישור השני המאפיין את התמודדותם של פוסקי ההלכה עם שאלת הגיור בימינו – דרישתם שהצהרת הגר בדבר אמונתו והתחייבותו בשמירת המצוות תהיה בעלת משמעות, ותבטא שינוי נפשי והתחייבות ממשית שרק בעקבותיה ניתן יהיה לבצע את תהליך גיור.

במאמר ג – 'הגיור ושאלת הלאומיות העכשווית', הבאנו שני כיוונים עיקריים שהפוסקים נקטו בהם: יש שהדגישו (ר' חיים עוזר ובעל שרידי אש) את המשמעות החברתית-קהילתית

של 'קבלת מצוות', ויש שהדגישו (הרב אונטרמן והרב ישראלי) את המשמעות האמונית לאומית של קבלה זו. להבנת ר' חיים עוזר ובעל שרידי אש, נדרשת מן הגר השתלבות בנורמות החברה הדתית. כדי להגדיר את נורמת החברה הדתית הם סבורים שעל בית־הדין להשתכנע שהגר יקיים (לפחות) כמה מצוות מעשיות, כאלה הנתפסות כסמלים לביטוי הדתי של היהדות. מצוות אלו אינן רק דברי א־לוהים חיים אלא הן גם סממן חברתי, והן מורות כי הזהות הדתית של האדם היא יהודית ולא אחרת. לכן כאשר ברור שהגר איננו עתיד לשמור שבת, טהרה, כשרות (ואולי חינוך דתי לילדיו) אי אפשר לגייר אותו. אך כאשר לבית־הדין נראה כי הגר ישמור מצוות אלו, ובכך הוא יוצק תוכן ממשי בהצהרתו – יש לגייר אותו.

גם הרב פיינשטיין הלך בכיוון זה אך בתשובותיו נמנע מלפרט מצוות קונקרטיות שקיומן המעשי הוא המבטא שהגר קיבל מצוות. לדעתו, משמעות קבלת המצוות על־ידי הגר היא "שקיבל עליו לעשות כל מה שהיהודים צריכים לעשות, וזה סגי לגרות". במאמר ה – 'הרב פיינשטיין ושאלת הגיור', הרחבנו בביאור שיטתו. להבנתו, הגר אינו נדרש להיות בעל הכרה דתית, וגם לא בעל ידע הלכתי, אלא להצטרף לקיום המצוות הנהוג בחברה היהודית־הדתית הנתונה. משמעות 'קבלת המצוות' היא רק על־פי פרשנותה של החברה האורתודוקסית – חברה יהודית בעלת אורח חיים יהודי המגדיר אותה ככזאת. האחיעזר מציב סימנים כדוגמת שבת וכשרות המגדירים את אופייה של החברה, הרב פיינשטיין מוותר על הסימנים הללו, אך שומר על תודעה של שייכות יהודית. בדברינו במאמר התחדש שהרב פיינשטיין מעצים את הקהילה הדתית ואופי שמירת המצוות שלה לא רק ביחס לגר; גם בית־הדין, כדי שיוכל להחיל יהדות על הגר עליו להיות בית־דין אורתודוקסי המאמין בתורה ומצוות.

להבנת הרב אונטרמן והרב ישראלי, אופיים של המתגיירים ואופיה של הקהילה והחברה היהודית במדינת ישראל מצריכים דרישות שונות מהגר, ביחס לחוץ־לארץ. כפי שהתברר בפתיחה לשער שני ובמאמר ג – 'הגיור ושאלת הלאומיות העכשווית', הזהות הלאומית־אזרחית היא חלק מהזהות של האדם המודרני, ואשר על כן היא גם הבסיס לשינוי שמתחולל בנפש הגר, שינוי שמביאו למעשה הגיור. פוסקי ההלכה הללו לא שללו את ההכרה בשינוי זה כבסיס לאפשרות הגיור. במדינת ישראל התודעה הלאומית האזרחית מאפיינת את הציבור היהודי. תודעה זו היא בעלת משמעויות מנוגדות: לעתים היא פתח להעמקת השורשים היהודים, ולעתים משמעותה הסרת הזהות היהודית האמיתית ועזיבת הדת היהודית.

בתחילת תקופת העלייה מרוסיה, בשנות תש"ל ואילך, התאפיינה העלייה של משפחות מעורבות בזהות יהודית לאומית חזקה, שבגינה התעמרו השלטונות הסובייטים במבקשי העלייה (חלקם שילמו על רצונם לעלות בפרנסתם ואף בחירותם). מכיוון שכך, הרב אונטרמן והרב ישראלי סברו כי ניתן לראות בסיגול הזהות הלאומית-אזרחית של עולים אלו שינוי נפשי ממשי בעל משמעות, שעשוי לאפשר את הגיור. לדעת הרב אונטרמן, מציאות זו של עלייה גדולה הכוללת הרבה משפחות מעורבות מוגדרת מצב של 'שעת הדחק' שיש להחיל בו אף לכתחילה פתרונות של דיעבד. משום כך יש לקבל לשיטתו את זהותם הלאומית של העולים, ומי שרוצה להצטרף לעם היהודי חזקה עליו שקבלת המצוות שלו כנה, אלא אם יש אומדנות מוכחות שכוונתו אינה כנה (למשל, מגורים בקיבוץ חילוני). גם אם בסופו של דבר הגר לא יקיים את המצוות, מן הסתם בשעת הצהרתו התכוון לקבלן. דעתו של הרב אונטרמן נשענת גם על הידיעה שבמקרים רבים לאחר מעשה הגיור התחזקו הגרים עצמם בדת היהודית. גם הרב ישראלי מקבל את השינוי הנפשי הכן כבסיס לגיור, אם כי הוא דרש מהגר, כבר בשלב הגיור, הפנמה עמוקה שהביטוי הלאומי האמיתי של היהדות הוא אמוני ודורש קיום מצוות. מדבריו נראה שלאחר הגיור עלינו להתייחס לגר כגר אך לא כגר צדק עד שתתברר צדקותו. כאמור, דברי הפוסקים הללו נאמרו על רקע תקופתם אך דבריהם משמשים בסיס להתמודדות גם בתקופות אחרות ובית-הדין הוא הממונה לבחון זאת בכל מקרה ומקרה.

במאמר ד – 'תהליך הגיור בכתבי הרב קוק', הבאנו את שיטתו הייחודית של הראי"ה קוק בעניין הגיור, שמיוצגת היום על-ידי בית-המדרש של תלמידי תלמידיו. מחד גיסא, הרב קוק מחמיר מאוד בתנאים הנדרשים מהגר כדי לקבלו לעם-ישראל, כך שגיורו ישקף ללא ספק שינוי אמוני פנימי. מאידך גיסא, הרב קוק מחמיר מאוד שלא להפקיע גרות של מי שכבר עבר גיור, אף אם יש בידינו אומדנא דמוכח שבשעת מעשה הגיור לא התכוון לקבל מצוות. שיטתו ההלכתית של הרב קוק נובעת אל-נכון מגישתו הרוחנית לגיור כפי שהיא משתקפת בכתביו המחשבתיים, וניסינו להראות את הקשר בין השתיים על-פי דלות השגתנו.

מכיוון שמוסכם על כלל הפוסקים כי מהותו של תהליך הגיור היא שינוי תודעתי ואין הוא רק טקס או קביעה פורמאלית כתהליך אזרחות, קשה לקבל הצעות העולות אף בבית-המדרש לביצוע מעשה גיור של מילה וטבילה ללא סיגול הזהות היהודית האמיתית. במאמר ו – "זרע-ישראל": מהותו ויישומו בהלכות גיור, עסקנו בהצעת הרב אמסלם לגייר את העולים המוגדרים 'זרע-ישראל' בקבלת מצוות הצהרתית בלבד. לדעת הרב אמסלם זו מהותה של קבלת מצוות אצל כל הגרים – הצהרה בשעת מעשה הגיור שהם

מקבלים מצוות. לכן לשיטתו אין לדרוש מנכרים שהם מזרע־ישראל מעבר להלכה הבסיסית.

להבנתי, הצעה זו עוקפת את מהותן של הלכות גיור שהיא כאמור סיגול זהות אמונית, ומתמקדת במעשה הגיור הפורמלי, קרי: הצהרה בדבר קבלת מצוות ומעשה מילה וטבילה. כפי שנטען במאמר, הפוסקים שנקטו את המונח 'זרע־ישראל' התכוונו רק ליחס שבין ישראל לבין יוצאי חלציו הישירים, ולא לצאצאי צאצאיו, ולפי הבנתם, משמעות המושג היא ערכית וחינוכית, לא ביולוגית. ממילא, לא כל מי שאחד מאבותיו בדורות עברו היה יהודי הוא בגדר 'זרע־ישראל', אלא רק מי שהתחנך כישראל על ידי אביו או גדל בסביבה יהודית. גם בגיורו של גוי מזרע־ישראל, הפוסקים הקלו רק בהלכות הנלוות לדיני גיור, כמו אי־דחייתו מלהתגייר, הנטען על הנוכרית ועוד, אך לא בהלכות המהותיות לעצם הגיור, קרי קבלת עול מצוות.

שער שלישי

בשער שלישי – 'חוששין לו', עסקנו במישור השלישי שבו התמודדו פוסקי ההלכה עם שאלת הגיור בימינו: אימוץ דברי הרמב"ם על גר שלא הודיעו לו המצוות, וממילא אין אנו בטוחים שהוא מודע לדרישות הנובעות מגירותו, ש"חוששין לו". משמעותה של הלכת "חוששין לו" והתאמתה לרבים מהגרים בימינו היא מורכבת. מחד גיסא, חשש זה מקשה על הגר להתקבל לתוככי החברה היהודית, וזאת אף שכבר עבר את תהליך הגיור והוא ישראל לכל דבר. מבחינה זו נראה כי החשש אינו הוגן כלפיו, אם כי בידו להוכיח את צדקותו ולהתקבל כראוי. מאידך גיסא דווקא הלכה זו היא שמאפשרת את עצם הגיור גם במצבים שבהם אין אנו בטוחים שהמניע של הגר כנה או שביכולתו לקבל על עצמו קיום מצוות אמיתית. דווקא אפשרות אי־קבלתו המוחלטת לתוככי החברה לאחר תהליך הגיור מצמצמת את האחריות הנדרשת מבית־הדין עצמו לפני הגיור, ומאפשרת לו לנקוט בגישה מקלה ללא חשש־יתר לפני הגיור.

במאמר ז – "חוששין לו" בגר שלא הודיעו לו המצוות ובגרי הדיוטות, עסקנו בעניין זה. משמעותו המעשית של החשש היא כי יש להימנע מלהתחתן עם הגר עד שיוכיח את כנות גיורו. אך להבנתי, חשש זה שייך דווקא למי שראוי לו לחשוש. כמו שמצינו בבית־דין הגדול שנמנעו מלגייר אך לא מנעו מהדיוטות לגייר, וממילא לא מנעו ממי שלא חשש מלגייר אף את הנישואין כפי שהתברר במאמר. גם מדברי הרמב"ם בתשובה נראה שלעתים יש להורות לגייר ולשאת לכתחילה למי שחי עם שפחה. החשש אינו הוראה השוללת נישואין לחלוטין אלא הוראה של חשש. ולכן נראה לי שמי שגר בדירה אחת עם גיורת

שחוששים שגיורה לא היה כנה, בכל אופן אפשר להתיר לו ואף לדרוש ממנו שיישא אותה בחופה וקידושין כנהוג. חששות אינם שייכים למי שנוהג בהפקרות.

החשש לגר אף לאחר גיורו הוא פתרון גם ביחס לגיור שאינו מקובל על כלל דייני ישראל. מחד, בית־הדין המגייר פועל על־פי שיקול דעתו ועל־פי ההלכה וסבור שניתן לגייר, אך לעתים רבות נראה שהגר אינו מתמיד בקיום מצוות. מתוך מציאות שכיחה זו נחלקו בתי־הדין כיצד לנהוג בגר. כמובא במאמר ט – 'הפקעת גרות' יש הסוברים שאפשר להפקיע את הגרות, אך עמדת הרבה מגדולי הפוסקים שהפקעת גרות יכולה להתקיים רק כאשר ישנה אומדנא דמוכח שבשעת מעשה הגיור לא הייתה כוונת הגר אמיתית. אומדנא כזאת אינה קיימת ברוב מוחלט של המקרים. נראה שיש לאמץ את שיטת הרמב"ם 'חוששין לר' ביחס למעמד גרים אלו – אי אפשר להפקיע את מעמדו של גר שמל וטבל כישׂראל, ולכן קידושיו קידושין, אך יש מקום לחשוש לו. וכאמור החשש שייך רק אצל מי שראוי לו לחשוש.

* * *

בסיום התשובה שבה הרמב"ם מפציר במי שגר עם שפחה נכרית לשחררה, ולמעשה לגיירה, וזאת חרף ההלכה שאין מגיירים לכתחילה מי שנטען על השפחה, הרמב"ם כותב שלעתים ניתן לגייר באופן כזה מטעם של 'עת לעשות לה' ו'תקנת השבים'. בסוף דבריו הרמב"ם מוסיף: "והאלהים ית' יתקן קלקולנו כמו שהבטיח ואמר: 'ואסירה כל בדיליך'". ההלכה אפשרה להכניס נוכרים לכרם בית ישראל באופן מודע ובכוונה, לעתים לכתחילה ולעתים תוך כדי אילוץ. במאמר ח – 'נעילת דלת בפני מתגיירים', ביארנו שגיור שנעשה כהלכתו הוא מצווה, כחלק ממצוות האמונה בא־לוהי ישראל. אף־על־פי־כן חששו פוסקי ההלכה מפני גיור שאינו תקין מבחינה הלכתית או מכך שנפש הגר אינה שייכת באמת לעם־ישראל ותהיה קשה לישראל כספחת. חששות אלו מלווים את הפוסקים, והא־לוהים הוא שיתקן את עיוות מעשה הגיור.

אך החששות המלווים את דייני הגיור קיימים גם באופן הפוך – מניעת מעשה גיור ממי שראוי וצריך להתגייר היא בעייתית. כבר העירו התוספות (יבמות קט, ב ד"ה רעה) שאברהם לא נהג כהלכה כאשר מנע מתמנע להתגייר, והלכה והייתה פילגש לאליפז ויצא ממנה עמלק.

גיור הוא הדרך ההלכתית לכניסה לעם־ישראל, והוא נעשה על־פי שיקול בית־הדין. אבל הצטרפות נשמות לעם־ישראל או היבדלות ממנו אינן מתקיימות בתהליכים מודעים בלבד ורק על ידי בתי־הדין של עם־ישראל, אלא בהתערבות הקדוש־ברוך־הוא. וכבר ראינו (במבוא לספר זה ובמאמר ד – 'תהליך הגיור בכתבי הרב קוק') שאין ביכולת בן אנוש לכמת

ולחסביר את הדרכים להצטרפות נשמות לעם־ישראל. נראה שמטעם זה הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יג: ז) קורא לתהליך הגיור "סוד", ומטעם זה סירבה ההלכה להוציא את המצטרפים לאחר שנכנסו פנימה אף אם גיורם היה פגום. הם הוחזקו כישראל, כפי שהתברר במאמר ט. וכפי שהתברר במאמר י – 'בית־דין' בשיטות הראשונים והפוסקים בגיור שנעשה כאשר בית־הדין היה חסר או שלא פעל כשורה. ואף־על־פי שהכתוב קרא לנשות שלמה ושמשון "נוכריות" והוכיח סופן על תחילתן שמעולם לא רצו להתגייר מתוך אמונה בא־לוהי ישראל, בכל אופן המשיכו שמשון ושלמה לקיימן. ושומר ישראל שומר על כרם עמו בהכנסת הנשמות לתוכו וגם להיפך – זרע אמוניך.